

կտորը կը գտնուի ամէն Հայ ձեռագրաց մէջ՝ նաեւ փառիայի ձեռագիրն ի միասին առեալ։ Սակայն չի կրնար այս կտորն իբրեւ ապացոյց բերուիլ որ Հայերէն բնագիրն ու մեկնութիւնն իրարմէ անկախ թարգմանուած են։ Թէ այս կտորը մեկնութիւնն առնելով սարգած մտած է նաեւ Արիստոտէլի քանի մը Հայ ձեռագիր բնագրաց մէջ, յայտնի բան է անկէ որ նոյնը չի գտնուիր Cod. Ticinus ձեռագրին մէջ. եւ ոչ ալ նոյն իսկ մեկնութիւնն անհրաժեշտ կը պահանջէ բնագիր մ'որուն մէջ այս բառերը գտնուին։ Եթէ նաեւ այսպէս իսկ ըլլար, այս անմիաբանութիւնը յոռաջ եկած ըլլալու է բնագրին ու մեկնութեան կրկին յուսարէն սկզբնագիր ըլլալէն։

§ 7. Ընդունելով ուրեմն որ բնագրին թարգմանութիւնը ժամանակակից է մեկնութեան թարգմանութեան, կրնանք վերջնոյս ժամանակն ու ճոխութիւնը որոշել։ Ստորագրութեանց եւ Յաղագս Մեկնութեան գրոց այս Հայերէն մեկնութեանց մէջ զարմանալի եղանակաւ շատ քիչ կուտաններ կան՝ անոցն յոյն սկզբնագրին յորինման ժամանակն որոշելու համար։ Սակայն թարգմանութեան ժամանակին համար նշան մը կը գտնուի, զոր ցուցոց ինչ իմ բարեկամն Պարոնեան Վրդ. Ի Մանէսթերը։ Մեկնութեան մէջ Վարդան անուն անձ մը կը յիշուի իբր օրինակ քաջութեան. այսպէս յիշուած Վարդան անունն ուրիշի մը գծաարւա կրնայ ըլլալ, բայց միայն այն զօրավարին՝ որ Պարսից դէմ մղած ճակատամարտին մէջ ինկաւ՝ 451ին Յ. ք. Բ. ուրեմն եթէ այս անունն ընդմիջարկեալ յաւելուած չէ, Հայերէն մեկնութիւնն եւ անոր հետ կապուած բնագրին թարգմանութիւնը չենք կրնար Ե դարու կիսէն աւելի կանուխ դնել։

(Շարունակելէ)

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿՈՐՈՒՄՏԵՐ

Ընկալանքն իմացքին մէջ Հայ գրականութիւնն մեծ կորուստ ունեցաւ. յանձին երեք ծանօթ արանց, որոցմէ մին իւր անդրածոր լեզուանէ ժողովրդական Հայ գրականութեան նոր ճիւղը մտցուց, միւսն իւր հրապարակախօսական գործունէութեամբն արեւելեան Հայոց ըստ իմք կրթութեան գլխաւոր նպաստողն եղաւ, եւ

երրորդն իւր գիտնական գրութեամբն Հայ ազգն կը ծանօթացնէր եւրոպական գիտնական աշխարհին եւ որ իւր անխնայ կը խոստանար։ Այս երեք անձինքն են՝ Գարեգին Կալ. Սրտանձտեանց, Գրիգոր Արծրունի եւ Կ. Ա. Էռուսմիս։

Գարեգին Եղ. Սրտանձտեանց։ — Նոր անցած (1892) տարւոյ վերջին ամսոյն մէջ վախճանեցաւ Հայ գրականութեան ամենէն նշանաւոր ներկայացուցիչներէն մին՝ Գարեգին Եպիսկոպոս Սրտանձտեանց 52 տարեկան (ծն. 1840 ի վրէժն), որ Հայ մատենագրութեան մէջ մտցուց առաջին անգամ նոր ճիւղ մը՝ ժողովրդական գրականութեան մշակուած եւ ունեցաւ արդէն շատ հետեւողներ։ Իրեն պարտական ենք այն սկզբնական մղումն որուն նպատակն է ժողովրդեան անգիր գրականութիւնը, զօրոյցքերն, բանաստեղծութիւնքն եւն հանել ի լոյս, եւ ինքն է որ ամենէն աւելի մշակեց այս ճիւղն, եւ յերեւան հանեց առաջին անգամ Հայկական մեծ ժողովրդական դիւցազնագրութեան մը նշխարքն, եւ որուն թուականն մեծ մասն ծանօթ է այսօր իրեն եւ իւր հետեւողաց արդեամբք։ Իւր շատ մը գրութեանց մէջ նշանաւոր են "Գրոց - Բրոց եւ Սատուցի Դասիկ կամ ՄՏԵՐԻ ԳԼՈՒ" (Կ. Պոլիս, տպ. Ե. Մ. Տնտեսեան 1874.) "Հնոց - Նորոց" (Կ. Պոլիս 1874.) որ կը պարտաւարանք, ճուշակ ձեռագրաց են. "Մանանայ" (Կ. Պոլիս, 1876) որ շատ ընտիր նկարագրութիւն է վանայ սովորութեանց, հաւաքածոյ նոյն լեզուաւ վիպիկներու եւն եւ բառերու եւ հետաքրքրական ժամանակագրութեան մը. "Թորոս Աղբար" (Ա. Էդր. Կ. Պոլիս 1879, Բ Էդր. Կ. Պ. 1885) որ ընտիր ուղեգրութիւն է հանգրծած ազգագրական տեղեկութեամբք, ցուցակներով ձեռագրաց պլեւայլ վանաց են. եւ վերջապէս իւր այս կարգի գրութեանց ամենէն գեղեցիկն "Համով - Հոտով" (Կ. Պ. տպ. Գ. Պաղլու. 1884) որ է տեղագրութիւն, եւ հաւաքածոյ իբր երեսուն "Հէքեմներու", բազմաթիւ գեղեկական երգերու եւ գաւառական բառերու։ Այս ամէն գրութիւնք ազգային ազգագրութեան եւ ժողովրդական բանահիւսութեան համար մշտատեսն անգին յարգ ունին, եւ նշանաւոր են նաեւ հեղինակին գրութեան գգայուն եւ անխնայ ջանքն, որով կը փայլին իրեն ուղեգրական տեղեկագրութիւնք, Թէեւ բաւական ժամանակէ ի վեր լռած էր իւր գրիչը, սակայն կը յուսանք որ իւր թողուցած

ձեռագրաց մէջ հրատարակութեան արժանի նիւթեր գտնուին:

Գրիգոր Արծրունի: — Տիգրանէ 1893 Յուաւր 1 թուով խմբագրութեանս ուղղեալ հեռագիրը կը գումարէ թէ «Գրիգոր Արծրունի մեռաւ»: Հանգուցելոյն ժիր գործունէութիւնն իբրեւ հիմնադիր եւ խմբագիր «Մշակ», թերթին եւ իւր հրապարակաստական ասպարիզին մէջ ունեցած արդիւնքը ծանօթ են ամէնուն: Հանգուցեալն հազիւ քանի մը տարի յառաջ (1890, օ. 18 Մայիս) տօնած էր իրեն գրաւոր գործունէութեան 25ամեայ հանգստը: Իւր «Մշակ», թերթն՝ որ նոր բուրդեց իւր 20ամեայ ջրհանը, կաւկասիոյ բովանդակ Հայոց մտաւոր զարգացման նշանաւոր դեր մ'ունեցած է միշտ, եւ ազգային քաղաքակրթութեան գլխաւոր մէկ նպաստողն եղած: Իրեն կորուստն ազգային լրագրութեան մեծ կորուստ մըն է: Յայտնելով մեր խորին ցաւակցութիւնը նոյն արդիւնաւոր թերթին խմբագրութեան, կը մաղթենք որ հանգուցելոյն ձեռնարկութիւնը նոյն աշխուժի եւ ժիր գործունէութեամբ շարունակուի նաեւ յապագային՝ նպաստելով զարգացման ազգային կրթութեան:

Կ. Ա. Ըստ-Ռեֆ: — Ամսոյ 31ին Լոնտօնէն ընդունած նամակէ մը կ'իմանաք նաեւ այս հայազեալ գիտնականին մահը: Առ այժմ մանրամասնութիւնք պակսելով, կը խոստանանք յետոյ ընդարձակագոյնս գրել այս ժիր եւ արդիւնալից գիտնականին վրայ:

Գ Ն Ս Ո Ս Ս Ա Կ Ա Ն

ՎՈՂՏԵՄԱՐ ՊԵՂԵՐՆ ՆՈՐ ԳՏԱԾ ՍԵՊԱԳԻՐ ԱՐՋԱՆԵՐԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՈՂՏԵՄԱՐ ՊԵՂԵ ԳԵՐՄԱՆԱՅԻ հնախոյն 1891ին Ռուսիոյ Էլիզապետփոլ, Երիւան եւ Ալեքսանտրփոլ նահանգներուն, եւ Տաճկաստանի՝ Կարսոյ եւ Վանայ կուսակալութեանց մէջ հնազանդական երկայն ուղեւորութիւն մ'ըրած էր (իբր 5000 քիլմիր. մեծաւ մասամբ ձիով) եւ հետեւեալ տարւոյն ապրիլ ամսոյն մէջ Պերլինի մարդաբանական ընկերութեան տեղեկութիւն տուած էր իւր այս ուղեւորութեան աստեղ գտած

դեռ անծանօթ 31 սեպագիր արձանագրութեանց վրայը: Այս տեղեկութիւններէն քաղելով հետեւեալներն հոս կ'ամփոփենք:

Արձանաւոր Պելք իրեն գլխաւոր նպատակ դրած էր Վանայ արձանագրութեանց նման արձանագրութիւններուն հիստային վերջին սահմանը գտնել: ասոր համար կաւկաս լեւանց եւ Երասխ գետին մէջ եղած բարձրագաւառներն ամէն կողմ պորտելով մանր զննեց: Էլիզապետփոլ նահանգին մէջ՝ Կեզըայ լճին արեւելեան կողմը կուր եւ Երասխ գետերուն միջավայրն ըրած շատ խուզարկութիւններն ապարդիւն ելան: Աւելի յաջողութիւն ունեցաւ Երիւան գաւառին մէջ, ուր Կեզըային հարաւային արեւելեան ժայռոտ փանցք քով՝ Սափալու գիւղին մօտ 12 սողով արձանագրութիւն մը գտաւ, սակայն գծախտութեամբ շատ աղաւաղուած ըլլալուն չկրցաւ օրինակել: Ասոր տեղ՝ նոյն լճին ափանց մօտ եղած Ալաճալուի եւ Օրտագլուի ծանօթ արձանագրութիւններն օրինակեց, արդէն եղած ընդարձակութեան վրայ կարելու ուղղութիւններ ընելով: Կեզըային հարաւային եղբրաց վրայ գտնուած հնութիւններէն հնախոյն ճանապարհորդը կը մակարերէ որ հոն հին ժամանակները երեւելի քաղաքներ եղած պիտի որ ըլլան եւ կը յուսայ որ դեռ շատ սեպագիր արձանագրութիւններ գտնուին հոն՝ իմէ ինամով խուզարկութիւններ ըլլուին: Նոյն լճին հիստային աւելի անմեքենալի ափունքը դեռ քննուած չեն, կ'ըսէ, որ կարող ըլլայ հնատեղուան արձանագրութեանց գոյութեան վրայ խօսիլ: Երասխի, Ալեքսանտրփոլի, Արփաշայի եւ Կարսի մէջ եղած բարձրագաւառներ վրայ որչափ ալ մանր խուզարկութիւններ ըրաւ՝ չկրցաւ արձանագրութիւն մը գտնել, ասոր համար կը կարծէ որ Ալեքսանտրփոլին հիստային արեւմտեան կողմէ իբր 9 1/2 քիլոմէր հեռու եղած Գանլըճա գիւղին մօտ Ասագ բերդին ժայռերուն վրայ փորուած արձանագրութիւնն ամէնէն հիստայինն ըլլայ: Եւ իրօք, կ'ըսէ, չի կրնար հաւանական ըլլալ որ Արգիտիս թագաւորն, որն որ հոն ինչպէս նաեւ Օրտագլուի արձանագրութեան մէջ իւր յաղթութիւնները կը պատմէ, աւելի վեր՝ կուր գետին լեռներէն անդին գացած ըլլար: Սարգիսամը չի մօտ (Կարսէն Կարին տանող ճամբուն վրայ) գտնուած արձանագրութիւնը, որն որ ետքէն Տիգրիսի կաւկասեան թեմաքարանք տարուած է եւ շատ աւուրած ըլլալուն՝ գիտութեան համար կորսուած կը համարուէր, Պելք կրցած է ըստ մասին կարգաւ. եւ կ'ըսէ թէ